

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Ковшар Олени Вікторівни
про дисертаційне дослідження Оксани Іванівни Чекан з теми
«Теоретико-методологічні засади розвитку зв'язного мовлення дітей
старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами
цифровізації» зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська мова) 13.00.03 – корекційна педагогіка на здобуття
наукового ступеня доктора педагогічних наук

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Глобальні трансформаційні процеси, що охопили сучасний освітній простір України, зумовлені не лише стрімким прогресом цифрових технологій, а й фундаментальною зміною ціннісних орієнтирів у бік гуманізації та інклюзії. Реформування системи дошкільної освіти, яке відбувається в межах побудови нової освітньої парадигми, ставить перед науковою спільнотою та практиками завдання щодо розробки та теоретичного обґрунтування інноваційних стратегій супроводу дітей із особливими освітніми потребами (ООП).

У цьому контексті особливої гостроти набуває питання корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра (РАС). Специфіка їхнього розвитку характеризується значними труднощами у формуванні зв'язного мовлення, що є не просто лінгвістичною проблемою, а глибоким бар'єром для встановлення соціальних контактів. Оскільки саме зв'язне мовлення виступає фундаментом пізнавальної діяльності та ключовим інструментом міжособистісної взаємодії, його недорозвинення суттєво гальмує процес успішної соціалізації та інтеграції дитини в суспільне середовище. Відтак, пошук ефективних методик стимулювання мовленнєвої активності в умовах сучасних освітніх змін стає одним із пріоритетних напрямів спеціальної педагогіки та психології

Предметом дисертаційного дослідження О.І. Чекан обрано зміст та експериментальну методику процесу розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації, що є безперечно актуальним завданням.

Не викликає застережень і концептуальна ідея дослідження О.І. Чекан. Основу дослідження складає твердження: досягнення ефективності процесу розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації в інклюзивній групі є можливим, якщо означений процес виступає складником цілісної педагогічної системи, в якій мета, визначені завдання, зміст, методи, засоби, педагогічні умови, критерії, показники та рівні розвитку зв'язного мовлення дітей послугують виконанню поставленого завдання. Реалізація відповідної цілісної педагогічної системи забезпечує розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра в інклюзивному освітньому середовищі засобами цифровізації.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

- уперше розроблено й науково обґрунтовано концепцію розвитку зв'язного мовлення дітей інклюзивної групи старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації, що охоплює методологічний (особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи), теоретичний (педагогічні умови, зміст мовленнєвого розвитку), технологічний (модель та експериментальна методика);
- схарактеризовано психолого-педагогічні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра; розкрито сутність основних понять теми дослідження: «зв'язне мовлення», «аутистичні розлади», «засоби цифровізації», «розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра»;

- визначено й обґрунтовано педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації, а саме: спрямованість освітнього процесу інклюзивної групи ЗДО на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації; наявність позитивної мотивації суб'єктів освітнього процесу щодо розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації; організація партнерської взаємодії вихователів, асистентів вихователів інклюзивної групи та батьків дітей з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації;
- схарактеризовано критерії (когнітивно-мовленнєвий, комунікативно-діяльнісний, емоційно-етичний) із відповідними показниками та рівні розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації (достатній, задовільний, низький та відсутність зв'язного мовлення);
- розроблено модель розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації (методологічний, методичний, результативний блоки). Подальшого розвитку набула теорія і методика розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Позитивне враження складає коректна структура дисертаційної роботи. Аналіз дисертації засвідчує, що авторкою чітко й коректно визначено науковий апарат дослідження, який повністю відповідає вимогам до написання дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук і є достатнім для розв'язання поставлених здобувачем завдань.

Досягненню сформульованої в роботі мети сприяв ретельний аналіз теоретико-методологічних основ та джерельної бази дослідження.

Дисертантка багато уваги приділила аналізу й уточненню базових понять дослідження: «цифровізація», «аутизм», «інклюзія», «мовленнєва діяльність», «інклюзивне навчання».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Так, методологічні засади дослідження репрезентує взаємозв'язок діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів: діяльнісний підхід спрямований на практичну мовленнєву взаємодію дитини з довколишнім середовищем засобами вправ, ігрових ситуацій, цифрових завдань, що сприяють розвитку зв'язного мовлення дітей з розладами аутистичного спектра; особистісно зорієнтований підхід акцентує на унікальних потребах кожної дитини з розладами аутистичного спектра, її емоційному комфорті, мотивації до спілкування та мовленнєвої активності.

Значення для науки і практики здобутих автором результатів.

Дисертаційна робота О.І. Чекан містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Наукові положення дисертаційного дослідження, основні висновки і методичні рекомендації упроваджено: в освітній процес «Ужгородського національного університету» (акт про впровадження від 17.04.2025 р.), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка про впровадження № 34-н від 16.05.2025 р.), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка про впровадження № 906/29 від 26.05.2025 р.), Мукачівського державного університету (довідка про впровадження № 653 від 02.05.2025 р.), Приватного вищого навчального

закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка про впровадження № 01/412 від 12.06.2025 р.), Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради (довідка про впровадження № 89/01-18 від 27.05.2025 р.) та в окремі заклади дошкільної освіти Закарпатської області, міст Одеси, Луцька, Києва, Рівня, Суми, Кропивницька, Черкас(на що є довідки впровадження).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумнівів і практичне значення здобутих результатів, що полягає в розробленні діагностувальної та експериментальної методик розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра в інклюзивній групі засобами цифровізації, авторської комп'ютерної програми «МовоГрай» як дидактичного інструменту педагогічної роботи з дітьми з РАС. Розроблено освітню програму, що охоплює три тематичні розділи («Ознайомлення дітей із персональним комп'ютером, планшетом, ноутбуком, смартфоном та айфоном», «Засоби цифровізації у дії», «Розвиток зв'язного мовлення засобом комп'ютерної програми «МовоГрай»). До кожного з розділів подано тематику занять, освітні завдання, методи та прийоми розвитку зв'язного мовлення, опорну лексику, матеріали до занять, цифрові засоби супроводу. Підготовлено методичні рекомендації до використання комп'ютерної програми «МовоГрай» у педагогічній практиці.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Структура представленої дисертації науково виважена й логічно вибудована. Аналіз дисертації та її завершеності свідчить про те, що зміст дисертаційного дослідження О.І.Чекан відповідає меті й поставленим завданням, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

На основі аналізу змісту публікацій О.І Чекан можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

У вступі обґрунтовано вибір теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито концепцію, теоретико-методологічні засади розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації, методи дослідження, окреслено наукову новизну і практичне значення здобутих результатів, дані про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Психолого-педагогічні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку» схарактеризовано: психологічні засади розвитку мовлення дітей дошкільного віку; теоретичний аналіз досліджень сучасних українських науковців з дошкільної лінгводидактики як методичної платформи розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Слід відмітити ґрунтовний опис аутизму як психолого-педагогічної проблеми в мовленнєвому розвитку дитини. Заслуговує уваги представлена авторкою змістовна порівняльна характеристика процесу розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку та специфіка розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Також в даному розділі авторка надала аналіз державних документів щодо організації інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти, окреслена специфіка основних засад інклюзивної освіти в ЗДО.

На нашу думку, розділ переобтяжений теоретичним матеріалом. Назва даного розділу «Психолого-педагогічні засади розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку», тому вважаємо, що параграф «Специфіка інклюзивної освіти в сучасних закладах дошкільної освіти» доречно було розглянути в наступних розділах дисертаційного дослідження.

У другому розділі – «Методологічні засади розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру засобами цифровізації» - надано результати теоретичного аналізу діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходу та опис організації ігрової діяльності дошкільників, як провідної

Авторка описала основні аспекти діяльнісного підходу в організації освітнього процесу, далі описала феномен «діяльність». Вважаємо за доцільне логічно представити спочатку теоретичний аналіз поняття «діяльність», а далі вже давати обґрунтування діяльнісному підходу.

Діяльнісний підхід розглядається як ключовий інструмент розвитку дітей із РАС, що реалізується через їхню активну участь в створеному освітньому середовищі. Через моделювання комунікативно-ігрових ситуацій забезпечується перехід від зовнішніх дій до внутрішніх мовленнєвих структур (інтеріоризація). Автором підкреслено, що використання життєвих контекстів у навчанні не лише розвиває зв'язне мовлення, а й створює умови для повноцінної соціалізації дошкільників, дозволяючи їм практично застосовувати здобуті вміння в соціумі.

Цілком доречно дисертантка провела дослідження особистісно-орієнтованого підходу, як однієї з основних методологій в організації освітнього процесу дошкільників з РАС. Справедливо доведено, що в основі особистісно зорієнтованої моделі навчання лежить гуманістична взаємодія, що ґрунтується на визнанні суб'єктного статусу та індивідуальної неповторності кожної дитини. Цей підхід забезпечує паритетність стосунків між учасниками освітнього процесу, дозволяючи дитині з РАС максимально розкрити власний життєвий досвід. Пріоритетними складниками цієї стратегії є формування стійкої мотивації, впровадження варіативних методів навчання, дотримання персоналізованого темпу засвоєння матеріалу та моделювання умов для стимулювання творчої активності вихованців.

У третьому розділі – «Цифровізація як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного

спектра»— представлено цілісний аналіз використання цифрових ресурсів як стратегічного напрямку в розвитку мовленнєвої сфери дітей із аутистичними порушеннями. Підкреслено, що ефективність таких засобів робить їх впровадження пріоритетним завданням для інклюзивної практики як в Україні, так і в міжнародному контексті. У дослідженні проаналізовано світову практику застосування цифрових інструментів у корекційній роботі з дітьми з РАС. Особливу увагу приділено досвіду країн ЄС (Греція, Ірландія, Фінляндія, Швеція, Шотландія), де цифровізація інклюзії закріплена на рівні державних стратегій. Висвітлено вітчизняну нормативно-правову базу, що закладає фундамент для модернізації інклюзивного середовища відповідно до світових стандартів. Обґрунтовано роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як ключового фактора у формуванні соціальних і мовленнєвих компетенцій дошкільників із аутизмом.

У четвертому розділі – «Стан розвитку зв'язного мовлення дітей інклюзивної групи старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації у сучасній педагогічній практиці» – здійснено аналіз програмно-методичного забезпечення освітнього процесу інклюзивної групи, окреслені критерії, показники та рівні розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із РАС. Представлено матеріал діагностики підготовленості вихователів, батьків та асистентів вихователя до роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації.

Необхідно виділити вагомий діагностувальний матеріал розроблений та підібраний авторкою, який дозволив здобути реальні результати. Отримані данні підтвердили гостру потребу в модернізації методичного супроводу, зокрема через розроблення цілісних освітньо-професійних програм, оновлення дидактичних комплексів та створення валідної діагностичної бази для фахівців, які здійснюють інклюзивну освітню діяльність. Авторкою вдало розкриті педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації.

У п'ятому розділі – «Експериментальна методика розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації» – представлено авторську модель та відповідний методичний інструментарій, спрямовані на вдосконалення зв'язного мовлення у старших дошкільників із РАС. В основу розробки покладено використання цифрових технологій як ключового засобу інтенсифікації комунікативного розвитку та корекції мовленнєвих порушень за пізнавально-мовленнєвим, діяльнісно-комунікативним та емоційно-етичним етапами. Результати дослідження засвідчили високу дієвість цифрових інструментів у корекції мовленнєвих порушень та покращенні соціально-емоційної адаптації дітей із РАС.

Доведено життєздатність авторської моделі, яка реалізує логічний перехід від ознайомлення з технологіями та формування навичок описового мовлення до їхнього активного застосування у варіативних комунікативних ситуаціях.

Позитивно вражає широка апробація результатів наукового пошуку. Основні результати дослідження 57 наукових праць, із них – 23 статті у фахових виданнях України, 6 монографій (5 колективних), 2 статті у журналі, що індексується у міжнародній наукометричній базі Web of Science, 3 статті у журналі, що індексується у міжнародній наукометричній базі Index Scopus, 2 статті – у наукових періодичних виданнях інших країн (Ченстохов, Польща), 13 – апробаційного характеру, 7 – навчально-методичних посібників, 1 програма розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації (комп'ютерна програма «МовоГрай»), 1 свідоцтво про державну реєстрацію авторського права на твір (КП «МовоГрай»).

Отже, дисертаційна робота О. І. Чекан за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, спрямованим на теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації.

Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність провідних положень головної та часткової гіпотез, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань. За результатами дослідно-експериментальної роботи засвідчуємо ефективність доцільність інтеграції психолого-педагогічних, методичних засад розвитку зв'язного мовлення з можливостями цифровізації освітнього процесу, що реалізуються в межах спеціально організованого, адаптивного й технологічно витриманого освітнього середовища ЗДО з урахуванням індивідуальних психолого-педагогічних особливостей дітей з РАС.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. В першому розділі с.211 авторка характеризує «Інклюзивне навчання» як організаційні аспекти роботи інклюзивної групи в сучасному ЗДО, що вважаємо не охоплює всі складові даного явища, а визначення є неглибоким.
2. Звертаємо увагу на деякі неточності, допущені в дослідженнях: авторкою влучно проаналізовано програмове забезпечення освітнього процесу закладів дошкільної освіти, але комплексні освітні програми «Українське дошкілля», «Дитина», «Світ дитинства» названі варіативними (с.109, 149), програма «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» не є чинною .
3. Вважаємо, що було б доцільно в параграф 2.2. «Ігрова діяльність – підґрунтя розвитку зв'язного мовлення дітей з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації» включити опис освітнього напрямку «Гра дитини» БКДО - опис ігрової компетентності дошкільників, сформованість знань та навичок в ігровій діяльності відповідно вимог Державного стандарту дошкільної освіти.
4. Потребує пояснення в дисертаційному дослідженні назва посади «асистентка виховательки», хоч в «Національному класифікаторі професій ДК 003: 2010» за номером 3330 є професія «асистент вихователя закладу дошкільної освіти».

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінність.

Висновок. На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота з теми «Теоретико-методологічні засади розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

з розладами аутистичного спектра засобами цифровізації» є за-
ршеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме
теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки,
заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам, передбаченим
пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового
ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Мініст-
рів України від 17.11.2021 р. № 1197, та Вимогам до оформлення ди-
сертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України
від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міні-
стерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її автор –
Чекан Оксана Іванівна заслуговує присудження наукового ступеня
доктора педагогічних наук.

Доктор педагогічних наук, професор,
завідуюча кафедрою дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного
педагогічного університету

Олена Ковшар

